

Danilo Zavrtanik

GOVOR OB DNEVU REFORMACIJE 2014 V NOVI GORICI

Spoštovani predsednik Republike Slovenije gospod Borut Pahor, cenjeni visoki gostje, drage Slovenke in Slovenci!

V veliko veselje in čast mi je, da vas lahko nagovorim ob dnevu reformacije, še posebej zato, ker v naši državi naravoslovno-tehnična inteligenca nima ravno obilo možnosti za nagovarjanje širšega kroga ljudi.

Slovenke in Slovence beseda »reformacija« asociira na nastanek slovenske pisane besede, na Primoža Trubarja in mogoče še koga iz tistega časa, vsekakor pa na nekaj, kar se je dogajalo v preteklosti, je del slovenske zgodovine in nima večjih povezav s sedanjostjo. Zame je reformacija mnogo več, nekaj po čemer bi se morale Slovenke in Slovenci danes zgledovati, pa se žal ne.

Slovenski narod je z reformacijo prvič vidno stopil na evropski oziroma svetovni zemljevid, saj smo takrat postali aktivni del evropskih gibanj in procesov. Aktivni v tem primeru ne pomeni obrobni oziroma spremljevalni – Primož Trubar s svojim velikim opusom na primer ni segal samo v slovenske dežele, ampak je pomembno zaznamoval tako slovensko kot tudi evropsko reformacijo. S svojimi mislimi, celo z nekaterimi svojimi pismi je izzival razprave, ki so segale v sam vrh evropske protestantske teologije, hkrati pa ni bil neopažen tudi kot človek, ki dobro pozna islam in njegov tedanji način delovanja in reagiranja. Po njem bi se mogli zgledovati tudi danes, ko večkrat neuspešno črpamo evropska sredstva – sam je namreč več kot uspešno zagotavljal stalni dotok sredstev za nastajajočo slovensko in hrvaško književnost od različnih nemških mecenov, ki niso znali slovensko, a so Trubarju povsem zaupali.

Slovenski protestanti so se tudi dobro zavedali pomena šolstva tako na osnovni, srednji kot tudi na najvišji ravni. Znanje je v tem času postalo najvišja vrednota, študenti iz slovenskih dežel pa so dosegali na študiju v tujini rezultate, ki so bili v evropskem smislu morda celo opaznejši, kot so današnji. Čeprav je bilo pismenih le nekaj odstotkov prebivalstva in čeprav nismo imeli nobene slovenske univerze, je bilo za izobraževanje elite poskrbljeno dovolj dobro, da so lahko sposobni mladi Slovenci, kot je bil na primer Jurij Dalmatin, zasijali v vsej svoji veličini in da so prvo slovensko slovnico Adama Bohoriča prebirali ne samo na Slovenskem, ampak tudi drugod po Evropi.

Cilji reformatorjev so bili na Slovenskem v 16. stoletju še večji. Kot lahko razberemo iz Trubarjeve *Cerkovne ordninge*, so želeli vzpostaviti organizirano osnovno šolstvo v slovenščini in nemščini. Čeprav jim ni uspelo, so njihove ideje živele in dvigale Slovenijo iz »barbarske provincialnosti« v sam vrh evropskih narodov. Kot štirinajsti narod v Evropi smo dobili celoten prevod *Biblije*, kot osmi narod v Evropi smo dobili moderno slovnico. Ker ni bilo moč poskrbeti za dobro izobrazbo vseh, je bil vložek v izobrazbo tistih, ki so dobili priložnost, da jo pridobijo, velik in intenziven. Tudi tu so slovenski reformatorji segali v svet. Po Adamu Bohoriču so, denimo, za ravnatelja stanovske šole v Ljubljani pripeljali pomembno nemško osebnost, pisca, dramatika in šolnika Nikodema Frischlina, ki je prav v Ljubljani napisal nekaj svojih odmevnih del. Smo tudi danes tako odprti do tujih strokovnjakov? Ste kdaj pomislili, koliko slovenskih univerz je kdajkoli imelo rektorja ali dekana, ki ni Slovenec?

Če je renesansa s svojim drugačnim pogledom na človeka in na njegovo ustvarjalnost sprožila razcvet umetnosti in humanizma, potem je reformacija prinesla nove poglede na razmere v družbi, odnose med ljudmi in oblastjo ter povsem nove poglede na cerkvene institucije, ki naj bi se reformirale, postale skromnejše in se približale človeku. Reformatorji so zagovarjali visoka moralna in etična načela, preprostost ter skrb za dobro vseh. Je to vplivalo na nastanek in razvoj moderne znanosti? Sam sem prepričan, da bi moderna znanost nastala tudi brez reformacije, a hkrati verjamem, da bi se moderna znanost brez reformacije razvila mnogo kasneje.

Na nastajanje moderne znanosti in drugačnega odnosa do nje je zagotovo vplivalo dejstvo, da so reformatorji kritizirali sholastiko in podarjali pomen direktnega opazovanja narave, kakor tudi to, da sta bila Kopernik in Luther sodobnika. Luthra so pogosto imenovali Kopernik teologije, Kopernika pa Luther astronomije.

Kopernik je s svojo heliocentrično teorijo, ki jemlje Zemlji primat centra vesolja, hudo zarezal v tedanje razumevanje »gibanja nebeških sfer«, če uporabim njegovo izrazoslovje. Za razumevanje globine Kopernikove teorije in njenih posledic bi se morali uživeti v prvo polovico 16. stoletja in tedanje razmere, ko je bilo kritiziranje sholastičnega pogleda na svet lahko smrtno nevarno. Vprašanje pravilnosti Kopernikove teorije heliocentričnega sistema ni bilo samo vprašanje nastajajoče znanstvene vede astronomije, temveč tudi in predvsem globoko teološko vprašanje. Luther je Kopernikovo teorijo dojemal kot revolucionarno, a je ni mogel sprejeti, ker je bila v nasprotju z njegovo interpretacijo *Biblije*. Njegov pogled na Kopernikovo teorijo ni bil reakcionaren za tiste čase. Navkljub vsemu je sprejemal astronomijo kot znanost in zavračal astrologijo kot vraževerje. Nekateri te razlike še dandanes niso dojeli.

Protestantizem je imel tudi pozitiven odnos do medicine. Luther je na vprašanja, ali kristjanom ni prepovedano uporabljati medicino, retorično odgovarjal z vprašanjem: »Ali jeste, ko ste lačni?« Najbrž so tudi zato bila nemška mesta v tistem času bolj naklonjena anatomskim raziskavam in seciranju človeškega telesa ter začetku razvoja moderne medicine.

Luther in reformatorsko gibanje se je postavilo na stran znanosti, pogosto kritiziralo sholastiko in dajalo prednost opazovanju narave in pojavov v njej, kar je nedvomno spodbudilo razvoj moderne znanosti. Luther je verjel, da se je svet začel spreminjati in da bo nastopil nov vek, ki ne bo prinesel samo reform v religiji in cerkvi, temveč tudi nov pogled na Naravo. Imel je odprt in pozitiven pogled na znanstvene dosežke tistega časa. Sprejemal je tudi uporabo medicine za zdravljenje bolezni. Viri trdijo, da je izjava, ki se v mojem prostem prevodu glasi »Naš gospod Bog je tisti, ki je ustvaril vse dobre stvari. Torej je dovoljeno uporabljati medicino, ker jo je ustvaril Bog«, prišla iz njegovih ust.

Znanost na Slovenskem v času reformacije ni bila znanost v slovenščini, a je bila kljub temu že od humanizma dalje slovenska. Dejstvo, da

so bile univerze, ki so jih obiskovali Slovenci v nemškem in italijanskem govornem okolju in da je v njih vladala tedanja lingua franca, latinščina, je slovenske reformatorje še dodatno spodbujalo k ohranjanju slovenskega jezika. Jurij Dalmatin je na primer svojo magistrsko (danes bi rekli doktorsko) tezo objavil v latinščini, zraven pa storil vse, da bi bila njegova slovenščina čim boljša – in je nato kot mladi magister pri komaj 34 letih že prevedel celotno *Biblijo* v slovenščino.

Reformni procesi se v družbi pojavijo v posebnih trenutkih, po navadi takrat, ko okviri ureditve družbenega oziroma političnega sistema postanejo pretesni in družbeni procesi zahtevajo spremembe. V takih obdobjih oziroma trenutkih ljudje z zadovoljstvom in s pričakovanjem reformne procese tudi sprejmejo. Slovenke in Slovenci smo bili prvič del evropskih reformatorskih gibanj v 16. stoletju, drugič pa v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je Evropa začela spreminjati pogled na polpreteklo zgodovino, delitev na vzhod in zahod itd. Obakrat smo reformne ideje prehitro opustili. V 16. stoletju smo bili v to prisiljeni, ob in po nastanku države Slovenije pa ne in smo to žal storili sami.

Se še spomnite naših sanj o »deželi na sončni strani Alp« ali morda o »slovenski Švici«? Tedaj smo sanje zmogli, reformnega procesa pa na našo nesrečo ne. Je bilo dogajanje ob osamosvojitvi naše države preveč obteženo s procesom samostojnosti in odcepitve od Jugoslavije in smo premalo pozornosti posvetili vrednotam, na katerih naj bi temeljila nova država Slovenija? Kakorkoli že, Slovenci reformatorskega duha, ki bi ga takrat potrebovali, nismo imeli. Še več, bali in otepali smo se in se še otepamo kakršnih koli resnih in nujnih sprememb. Zato danes živimo v državi, kjer je državljanje panično strah kakršne koli, celo še tako nujne reforme. Če pa si kdo drzne zagovarjati spremembe, takoj postane heretik in izdajalec slovenskega nacionalnega interesa. To občutimo tudi na Univerzi v Novi Gorici, ki v slovenskem okolju ne more polno razviti svojega reformatorskega značaja in v spiralo reform v slovenskem visokem šolstvu potegniti še ostalih univerz in drugih visokošolskih institucij. Univerza v Novi Gorici se v slovenskem okolju nemalokrat počuti vklenjena v spone okorelega slovenskega visokošolskega sistema, a nas reformatorski duh vseeno ne zapušča.

Na koncu bi se rad dotaknil posledic, ki jih je za seboj pustila reformacija in ki so mnogo bolj globoke in daljnosežne, kot bi človek sprva pomislil. Vpliv reformacije na razvoj družbe in njenih posameznih segmentov, držav in celo posameznikov je ogromen. Reformacija je človeka postavila v drugačen položaj, od njega zahtevala odgovorno ravnanje in sočutje do sočloveka. Prepričan sem, da je reformacija posredno sprožila zametke razvoja moderne znanosti in medicine, brez katerih si danes ne znamo predstavljati obstoja in razvoja moderne družbe ter človeku spodobnega življenja. Je pa tudi Evropo in svet razdelila na protestantski in neprotestantski del, ki sta po svojih vrednotah precej različna. Najbrž ni slučaj, da so protestantske dežele ekonomsko bolj uspešne in bolj socialno pravične.

Se je slovenski reformatorski duh skozi stoletja izgubil? Upam, da ne in da je skrit nekje globoko v nas. Vprašanje pa je, kdaj bodo okoliščine takšne, da se bo reformatorski duh v nas prebudil in bomo ponovno imeli priložnost, ki smo jo v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja zamudili.

Vsem Slovenkam in Slovencem želim prijeten in razmišljujoč praznik reformacije.